

Eötvös Péter Stockhausen kurzusa

(Hilversum, Amsterdam, 2000. szept. 22-30.)

*Mindig nagy örömmel adunk helyt a Baráti Kör által ösztöndíjban részesített hallgatók beszámolóinak. E beszámolók nemcsak Egyesületünk munkájának eredményességét jelzik, de értékes és érdekes, első kézből származó információkat is közvetítenek fontos zenei eseményekről. E sorba tartozik ösztöndíjasunk, Horvát Balázs beszámolója is.*

2000. szeptemberében Eötvös Péter vezette Hilversumban azt a kurzust, melynek keretében részesei lehettünk Stockhausen: Hymnen című műve próbáinak majd előadásának. Eötvös a darabot a Holland Rádió Kamarazenekarával próbálta szeptember 19-28-ig, majd a próbák az amsterdami Concertgebouw-ban folytatódtak, ahol a koncert is lezajlott, melynek keretében a közönség kétszer is meghallgathatta a Hymnent. A szerző, aki egyébként a keverőpultot is kezelte, a próbák során, valamint a két előadás között arról beszélt, miért és hogyan íródott ez a darab, és hogyan érte el ezt a formáját 1966 és 1974 között.

A Hymnent Stockhausen 1966-67-ben alkotta a kölni WDR Elektroakusztikus Stúdiójában. A darab konkrét zeneként keletkezett. Stockhausen felvette, ill. beszerezte a világ akkori összes nemzeti himnuszát, és eredeti tervei szerint mindet felhasználva akart írni egy igen hosszú (talán 6-8 órás) elektroakusztikus darabot. A tervből végül is mintegy két órás kompozíció lett, mely kb. 20 himnuszt használ fel. A darab tehát főképpen e himnuszok különböző átalakításait tartalmazza, de Stockhausen jó néhány helyen illesztett be szintetikus úton, azaz generátorokkal létrehozott anyagokat is. Ilyen pl. a III. rész 26-szorosára kinyújtott szovjet himnusza, melyet helyenként ő maga átharmonizált. A darab létrejöttét követően a Stockhausen körül dolgozó hangszeresek, köztük Eötvös Péter is elkezdtek improvizálni a Hymnen anyagaira, melyből koncert, ill. CD produkció is született: Hymnen, konkrét zene szalagra, szólistákkal. E tapasztalatok vezették Stockhausent arra, hogy megírja a darab zenekari verzióját. Meghangszerelte az elektronikus anyagot, mely így színgazdagabb és élőbb lett, bár ezzel elveszítette eredeti hangzásait, mivel a darab nagy részében a zenekar a szalag anyagát játssza, s a két hangzás üti egymást. A mű így kb. 40 perces lett.

A kurzus nagy részét e mű próbálása töltötte ki. A próbák igen feszített tempóban haladtak, naponta kétszer három órában, köztük 45 perc szünettel. A próbák közti szünetekben, illetve utána lehetett konzultálni Eötvös Péterrel arról, mi is történt a próbán, milyen nehézségek adódtak a zenekar, ill. a karmester számára. A kérdésekkel szeptember 25-től már a szerzőt is meg lehetett rohanni, hiszen, mint az erősítés és keverés vezetője, Stockhausen is jelen volt. Szeptember 19-től 21-ig szekciópróbák voltak, ahol Eötvös egyes hangszerekkel, majd hangszercsoportokkal dolgozott. Mivel én ezeken még nem lehettem jelen, megkérdeztem Eötvös Pétert az eddigi tapasztalatairól. Elmondása szerint egyszerűen meg kell tanítani a zenészeknek, mit hogyan játszanak, miként értelmezzék a hangokat, azok indítását vagy zárását hogyan variálják. Erre azért van szükség, mert a darabban sok helyen nincs konkrétan leírva, mit kell játszani, csak annyi: válassz ki egy hangot/egy elemet/egy hangközt abból, amit a szalagon hallasz és játszd el ismételve /glisszandóval /transzponálva stb. Ráadásul a darabot a karmesternek ugyanannyit kell a helyszínen gyakorolnia, mint a többieknek, hiszen a szalagra kell dirigálnia, és ezek a részek a kottában legtöbbször nem ütemmutatókkal, hanem csak időtartamokban vannak megadva. Még Eötvösnek is két hétre volt szüksége a mű újratanulásához, pedig huszonöt éve dolgozik együtt Stockhausennel, és kiválóan ismeri a darabot. Ennek ellenére sok alkalommal ő kérte a zenekart, hogy miatta vegyék át még egyszer, sőt, néha a zenekari szünetek egy részét is gyakorlással töltötte el. Ez természetesen már szeptember 21-től, az összpróbákon történt, de később, Stockhausen jelenlétében sem restellte újra és újra átvenni a szerzővel azokat a helyeket, melyek valószínűleg elég sok karmesteren kifogtak volna. Talán nem véletlen, hogy eddig csak hárman vagy négyen dirigálták ezt a darabot, beleértve Eötvöst és a szerzőt is. A próbák tapasztalata egyértelműen azt mutatta, hogy

Eötvös a szalagon a zenét követi, arra dirigál, a másodperceket csak ritkán számolja magában. Stockhausen viszont mindig egy adott tempót számol magában, azt viszont hihetetlenül pontosan. Ez a kettősség remekül szemlélteti zeneszerzői tevékenységük különbségét is, hiszen Eötvös rendkívül fogékony – nemcsak zeneszerzőként, de eladóként is – egy-egy gesztus létrejöttére, míg Stockhausen megtestesíti a hallatlanul precíz, ámde mégis elméleti beállítottságú zeneszerzőt. Elmondása szerint az általam elsősorban melodikus gondolkodású szerző magát lényegében ritmikusan gondolkodó komponistának tartja.

Szeptember 25-től Stockhausen és asszisztense segítségével folytatódtak a próbák, ekkor már a rendelkezésre álló időnek csak felét tette ki a művel való szigorúan vett foglalkozás. A többi időt az erősítéssel járó problémák és a zenekarnak a szalaggal való megismerkedése és azzal történő együtt játszása töltötte ki. Számomra talán az erősítés ilyen nagyszabású használata volt a legnagyobb tapasztalat, hiszen magam is érdekelt vagyok e témában zeneszerzőként. A hangszereket egyenként mikrofonozták be, különböző beállítással, különböző irányokból. A hiltversumi stúdióban csak négy hangfalat állítottak be a szalag visszaadására, és kettőt a zenekar erősítésére. A keverőpulton megnézték, milyen viszonyban lehetnek egymással a hangszerek és az elektronika. Elkezdődött a munka másik része, a keverés. Az arányokat természetesen a darab folyamatában is célszerű variálni a zenei anyag adottságainak megfelelően. A teljes erősítéshez azonban nem csak a hangerőarányok miatt volt szükség, hanem azért is, hogy a zenekar ugyanolyan nagy térhez jusson, amekkorával az elektronikus anyag rendelkezik.

Szeptember 28-tól a produkció átköltözött Amsterdamba, a koncert helyszínére. A Concertgebouw múlt századvégi nagyterme kiválóan alkalmas volt ehhez a darabhoz, mert nem megfelelő akusztikájú teremben a nagy és sűrű hangzású részekben a zenekari és az elektroakusztikus hangzások könnyen összemosódhattak volna. A zenekar részére használt négy hangfal (a színpad fölött, a közönséggel szemben) és a szalag részére használt kétszer négy hangfal (a terem négy sarkában, nyolc irányban) az erkélyek miatt felállított kiegészítő hangfalakkal együtt fantasztikus hangzást hoztak létre. Kikerült jól kiegyensúlyozni a kétféle hangzástípust is, bár az első próbanap fele gyakorlatilag a hangszer erősítések újbóli beállításával ment el. Az eredmény azonban lenyűgöző volt. A koncerten kétszer elhangzó darab először csak teljes technikai biztonsággal szólalt meg, második eljátszásra azonban az igazi zenélés jegyében hangzott el a mű.

A már említett konzultációk és a szerzővel történt beszélgetések mellett adott volt néhány időpont a zenekar nélkül is, amikor a kurzus résztvevői (egy karmester és velem együtt három zeneszerző) összeülhettek Eötvös Péterrel, és kiadósan megvitathatták a próbák tapasztalatait. Nem tudom, készült-e Eötvös valamilyen előadással, ugyanis minden alkalommal lerohantuk kérdésekkel, melyek megvitatása gyakorlatilag az összes időt igénybe vette. Viszont lehetőség nyílt egy alkalommal a darab bizonyos részeinek vezénylésére. Zenekar nélkül ugyan, de a szalag segítségével vagy inkább nehezítésével próbálhattunk meg bizonyos részeket eldirigálni, ki-ki a maga kedvenc részét, különbözőféleképpen. A megoldásokra Eötvös javaslatokat tett, így a szeminárium végére 1-2 percet bármelyikünk képes lett volna elvezényelni.

Még egyszer kiemelném azt a munkát, amit a szerző és a karmester, ez a két teljesen más típusú ember, ilyen elképesztő szinten összerakott, és nagyon örülök, hogy a Zeneakadémia Baráti Körének támogatásával jelen lehettem e munka megvalósulásánál. Csak azt sajnálom, hogy nálunk az ehhez hasonló produkciók igen ritkán hallhatóak, bár a Hymnen már elhangzott egyszer Pesten. Akik erre az 1980-as évek közepén lezajlott előadásra visszaemlékeznek, azt mondják, felejthetetlen élményben volt részük. Én azt nem hallottam, de az amsterdami produkció kapcsán a darabról alkotott véleményüket megerősíthetem: felejthetetlen!

Horváth Balázs